

УДК 341.9

DOI [https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i6\(41\).980](https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i6(41).980)**А. В. Кісіль***orcid.org/0000-0002-9513-652X**студентка II курсу факультету соціології та права**Національного технічного університету України**«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»***І. В. Костенко***orcid.org/0000-0002-6974-023X**кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри інтелектуальної власності та приватного права**Національного технічного університету України**«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ В ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ НА СХОДІ УКРАЇНИ ТА ЗА КОРДОНОМ

Питання залучення дітей до збройних конфліктів є надзвичайно актуальним в умовах сьогодення. Це пов'язано з кількістю війн у сучасному світі та методів, що використовують їх учасники. 1983 році ООН встановила визнати 4 червня – Міжнародним днем безневинних дітей-жертв агресії. Дане питання є правовим, тому що регулюється нормами міжнародного права, і моральним, тому, що стосується моральних цінностей й принципів, на яких ґрунтується суспільство, оскільки юні громадяни перетворюються в військових. Такий крок є надзвичайно небезпечним не лише для життя безпосередньо дітей, а й всього суспільства, оскільки діти мають формувати його майбутнє.

Проблему дослідження правового регулювання участі неповнолітніх в збройних конфліктах, як на сході України, так і за кордоном, було розкрито у працях О. Чуйко, О.Зінченка, Д. Похілько, Т. Лазанської, Я. Овчинікової та інших вчених. Нормами міжнародного права та національного законодавства закріплена однозначна заборона залучення дітей до військових дій.

Метою цієї статті є дослідження основних суспільних чинників, що впливають на динамічне зростання кількості випадків використання дітей, у якості солдат, а також аналіз основних нормативно-правових актів, що регулюють дане питання, в рамках міжнародного та національного законодавства.

В першу чергу необхідно зауважити, що участь у війні спотворює свідомість й світосприйняття її учасників, може відобразитися на фізичному і психологічному здоров'ї особи. Особливо, як що це стосується несформованої свідомості підлітка. Саме тому, світовому товариству необхідно сформулювати дієві механізми для зупинення такого явища, як використання дітей у війнах.

Аналізуючи ситуацію у сучасному світі у післявоєнні роки, варто зауважити, що в умовах зброй-

ного конфлікту роками і навидь десятиріччями живуть громадяни Афганістану, Венесуели, Лівії, Ємену, Сирії, Ефіопії, Південного Судану, Конго, району Нагірного Карабаху, а з 2014 р. жителі сходу України. Безумовно, такі збройні зіткнення між державами негативно відображаються на суспільному житті цивільного населення, яке зазнає втрат та постійно знаходиться в тривозі та потенційній небезпеці.

За даними Дитячого Фонду ООН за останнє десятиліття, в ході збройних конфліктів, загинуло 2 мільйону дітей, 6 мільйонів залишилися без домівок, 12 мільйонів отримали поранення чи залишились інвалідами. На території Донецької та Луганської областей із 2014 року внаслідок військової агресії РФ загинуло понад 240 дітей, 56 зникли безвісти, отримали поранення і травми близько 500 дітей. Щонайменше 300 тисяч дітей-солдат беруть участь у понад 30-ти конфліктах у різних куточках світу. Такі вражаючі цифри свідчать про те, що проблема захисту дітей під час військових конфліктів і донині залишається нерегульованою повною мірою [1].

Відповідно до ст. 15 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 р., призовний вік становить 18 років. Таким чином, українське законодавство забороняє залучення до збройних конфліктів неповнолітніх осіб [2]. Окрім цього, у 2004 році українським парламентом було ратифіковано Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, отже, Україна підтверджує зобов'язання, взяті на себе відповідно до статті 38 Конвенції про права дитини. За пунктом 2, статті 3 цього Протоколу, мінімальний вік добровільного вступу (за контрактом) на військову службу до національних збройних сил становить 18 років. [3] Отже, законом заборонено залучати до військової служби

осіб, які не досягли 18 років, а тому встановити точну кількість дітей-комбатантів, що воюють на сході України вкрай тяжко.

Як приклад можна навести 17-річного хлопця, що проживав на окупованій території і з початком бойових дій, у 2014 році, добровільно виявив бажання вступити до лав української армії, зокрема бути сапером. Він надав недостовірну інформацію щодо свого віку, для того, щоб вступити в лави збройних сил України. Хлопець провів у зоні конфлікту два місяці, був поранений і лише у лікарні з'ясували його справжній вік. Постає питання, як командир відділення, що прийняв юнака до добровольчого батальйону, не перевірів надану хлопцем інформацію, та чому дитину без спеціальної підготовки залучили до військових дій. І такий випадок не є поодиноким, аналогічні випадки зафіксовані і у лавах окупаційних військ.

Що стосується статистичних даних, то відповідно у червні 2016 р. Державний Департамент США (The United States Department of State), в одному із звітів встановив інформацію, щодо організації і діяльності дитячого батальйону. Зокрема мова йде про «Батальйон імені Святого Георгія Побідоносця», основними учасниками якого є неповнолітні, більш того, деяким з них виповнилося лише 12 років. Окрім цього, слід зауважити, що формування такого батальйону здійснювалося бойовиками за рахунок залучення безпосередньо на підконтрольній Україні території і також в місцях, де українська влада фактично не мала змоги повноцінно реалізовувати національні та міжнародні норми щодо заборони участі й використання дітей у збройних конфліктах [4]. Саме наведені приклади в повній мірі розкривають одну з найактуальніших проблем для східних територій України, що відповідно зумовлює необхідність пошуку ефективних механізмів та засобів для подолання цього надзвичайно небезпечного явища.

Варто зауважити, що в Україні наявні нормативно-правові акти, що регламентують питання дітей-комбатантів. Таким чином, посилаючись на ст. 30 Закону України «Про охорону дитинства», слід зазначити, що: «Участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, включаючи вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання дітей з метою використання у збройних конфліктах інших держав або насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади чи порушення територіальної цілісності, а також використання дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, залучення та/або втягування дітей до не передбачених законами України воєнізованих чи збройних формувань, пропаганда війни забороняються... Особи, винні у порушенні вимог

частини першої цієї статті, несуть кримінальну відповідальність, встановлену законом» [5]. Саме тому, слід погодитись, що українське законодавство рішуче забороняє залучення дітей до війни, в якості солдат.

Окрім цього, нормативними актами передбачено й покарання, для неповнолітніх, а саме осіб віком від 14 до 18 років, що беруть участь в воєнних діях, однак лише в конкретних формах, а саме: за диверсію (ст. 113 Кримінального кодексу України (далі-ККУ)); шпигунство (ст. 114 ККУ); терористичний акт (ст. 258 ККУ); пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277 ККУ); посягання на життя представника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 ККУ). Таким чином, проаналізувавши законодавчу базу, яка регулює безпосередню участь дітей у збройних конфліктах, можна встановити, що в ній відсутня частина, що контролювала б добровільну участь неповнолітніх в українських військових формуваннях, а також відповідальність за такі дії.

Окрім цього, дослідивши ст. 30 вищезгаданого Закону України «Про охорону дитинства» та Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, дитина-солдат виступає суб'єктом злочину, в той же час постраждалою від даного злочину, а також особою, що має особливий статус постраждалої воєнних дій та збройних конфліктів. Це впливає з того, що у ст. 30 Закону України «Про охорону дитинства» вказано, що «центральный орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань сім'ї та дітей, центральный орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах освіти і науки, центральный орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, створюють умови для медичної, психологічної, педагогічної реабілітації та соціальної реінтеграції дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів. Статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, надається органом опіки та піклування за місцем реєстрації дитини як внутрішньо переміщеної особи» [5]. Однак, в той же час в Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів зазначається, що: такий статус надається і дитині, яка внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів залучалася до участі у діях воєнізованих чи збройних формувань [6].

Таким чином, виявляємо, що у даному питанні, а саме взаємодії загальноновстановлених прав дитини-комбатанта і її відповідальності за вчинені нею

дії, у ході збройного конфлікту, наявна колізія в законодавстві, яку необхідно подолати. Це можливо зробити безпосередньо шляхом нормотворчої діяльності, для того, щоб сформулювати права і обов'язки дитини-комбатанта, а також передбачити відповідальність особам, які залучають дітей до військових дій. Такий крок є необхідним для того, щоб в повній мірі контролювати ситуацію, яка виникає в ході добровільного волевиявлення дитини (як такі, що були описані у прикладі вище), а також встановлювати відповідальність за такі дії як для батьків та командирів неповнолітньої особи, так і безпосередньо для дитини-комбатанта.

Що ж стосується світового досвіду використання дітей у збройних конфліктах, то безперечно лідерами серед таких країн є саме країни Азії, Латинської Америки, Африки та Близького Сходу. Як правило, такою протиправною діяльністю займаються саме неурядові збройні групи, які безпосередньо використовують малолітніх та неповнолітніх у якості солдат. Прикладами таких сумнозвісних недержавних збройних організацій є такі, як Армія опору Бога, що діє в Центральній Африці, та повстанські ополченці на Філіппінах (Сайяф, Нова народна армія, Ісламський фронт визволення Моро), що відповідно залучають до військових дій дітей-солдат вже протягом багатьох років.

Окремої уваги заслуговує аналіз способів пошуку і використання дітей.

Як правило, неповнолітніх саме викрадають, вербують та експлуатують на різних територіях, де активно ведуться бойові дії. Особливо поширеним являється це явище на півночі Малі, звідки тривалий час надходять повідомлення про великомасштабне вербування дітей у сепаратистські групи, включаючи Ансар ад-Дін, Рух за єдність та Джихад у Західній Африці та Аль-Каїду в Ісламському Магрибі. Найчастіше вербують дітей у віці 14–16 років, задля виконання ними бойових та військових функцій підтримки, а також для виховання особливої жорстокості. Таким чином, під час повстання проти уряду Центральноафриканської Республіки коаліція Селек, яка включає в себе об'єднання численних озброєних груп, а саме таких, що склалися з завербованих дітей, зазнала поразки, відповідно при цьому більшість з них загинуло.

Конвенцією ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року, у ст. 38, закріплений обов'язок держави щодо вжиття всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними. Окрім цього, значної уваги заслуговує Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 1 січня 2000 року, ратифікований Україною у 2004 році, У ньому закріплені

основні засади щодо протидії та попередженню цього небезпечного суспільного явища. Також варто згадати про Женевські конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року, Додаткові протоколи до Женевських конвенцій від 8 червня 1977 року, Конвенцію міжнародної організації праці №182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці від 17 червня 1999 року, Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1988 року та відповідно низку Резолюцій Ради Безпеки ООН, прийнятих у кінці 90-их – на початку 2000 років [7].

Висновок. Для досягнення мети даного дослідження, а саме встановлення ефективного механізму для контролю за участю дітей-комбатантів в воєнних діях, в першу чергу, необхідно систематично здійснювати аналіз сучасних причин використання дітей у збройних конфліктах, вивчати суб'єктів, що сприяють даному процесу, розглядати дії, які вчиняв неповнолітній боець, безпосередньо під час бойових дій та здійснювати їх кваліфікацію. Наступним кроком є залучення психологів та здійснення відповідної психосоціальної реабілітації, а також застосування відповідного покарання до дитини. Ну і врешті-решт, необхідно чітко визначити міру відповідальності командирів та батьків дитини-комбатанта, зокрема за неналежне виконання їхніх батьківських обов'язків, безпосередньо в тих умовах, за яких вони мали об'єктивну можливість не залишати дитину на територіях, невідконтрольних українському уряду та дозволяти їй брати участь у воєнних діях.

Література

1. Конвенція про права дитини та участь неповнолітніх у збройних конфліктах. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_33359
2. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1995 р. № 2232-ХІІ в редакції від 01.01.2022, *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.
3. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах №1845-IV від 01.01.2000 р. *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/rightschild_protocol1.shtml.
4. Trafficking in Persons Report. URL: www.state.gov/j/tip.
5. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.
6. Порядок надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів: затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 05.04. 2017 р. № 268. *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-п>.

7. Діти та збройні конфлікти: нормативно-правова база. URL: <https://www.state.gov/bureaus-offices/under-secretary-for-civilian-security-democracy-and-human-rights/office-to-monitor-and-combat-trafficking-in-persons/>

Анотація

Кісіль А. В. Особливості участі неповнолітніх в збройних конфліктах на сході України та за кордоном. – Стаття.

У статті безпосередньо розглянуто одне з найактуальніших питань сьогодення, а саме використання дітей в збройних конфліктах. Актуальність такого питання зумовлена саме кількістю і тривалістю війн по всій планеті, що відповідно свідчить і про глобальність розглядуваного питання. Безумовно, у статті було розглянуто норми міжнародного, а також українського законодавства. Окрім цього, було прослідковано основні засади й принципи, на яких ґрунтується міжнародна політика, що націлена на захист дітей. Також варто звернути увагу й на те, що наведена теоретична інформація у статті обґрунтована практичними прикладами, які дозволяють об'єктивно оцінити рівень поширеності такого явища, як дітей-комбатантів.

Відповідно у роботі наведений перелік країн, в яких найчастіше трапляються випадки експлуатації дітей у військових цілях. Окрім цього, було встановлено, що як правило неповнолітніх або викрадають, або вербують спеціальні злочинні угруповання. Найголовнішою проблемою при розв'язанні даного питання є безпосередньо відсутність точних статистичних даних, щодо кількості дітей, які беруть участь в військових діях, оскільки це число постійно збільшується.

Окремою складовою роботи був аналіз міжнародних нормативних документів, що відповідно регулюють дану сферу суспільних відносин. Відтак, було встановлено, що на даний момент існує велика кількість документів, однак як засвідчує практика, їх ефективність не перебуває на високому рівні. Саме через це, доцільно було б не лише дотримуватися цих норм, а й також здійснювати постійний моніторинг за ситуацією, що стосується залучення дітей у війни та відповідно реагувати на прояви такого негативного явища вкрай жорстоко. Враховуючи це, у статті було розглянуто і запропоновано рекомендації, щодо внесення змін у чинні нормативні акти національного законодавства України, при цьому ґрунтуючись на положеннях міжнародного права, задля того, аби підвищити рівень захисту

дітей від їх ймовірного потрапляння на території, на яких ведуться бойові дії.

Ключові слова: дитина-солдат, дитина-комбатант, збройний конфлікт, війна, відповідальність.

Summary

Kisil A. V. Features of the participation of minors in armed conflicts in Eastern Ukraine and abroad. – Article.

The article directly considers one of the most pressing issues of today, namely the use of children in armed conflict. The urgency of this issue is due to the number and duration of wars around the world, which accordingly indicates the global nature of the issue. Of course, the article considered the norms of international and Ukrainian law. In addition, the basic principles and principles on which the international policy aimed at the protection of children is based were traced. It is also worth noting that the theoretical information in this article is based on practical examples that allow you to objectively assess the prevalence of such a phenomenon as child combatants.

Accordingly, the paper presents a list of countries in which the most frequent cases of exploitation of children for military purposes. In addition, it was found that as a rule, minors are either abducted or recruited by special criminal groups. The main problem in resolving this issue is the direct lack of accurate statistics on the number of children participating in hostilities, as this number is constantly increasing.

A separate component of the work was the analysis of international normative documents that regulate this area of public relations. Since then, it has been established that there are currently a large number of documents, but as practice shows, their effectiveness is not at a high level. That is why it would be expedient not only to adhere to these norms, but also to constantly monitor the situation concerning the involvement of children in the war and, accordingly, to react extremely harshly to the manifestations of such negative phenomena. With this in mind, the article considered and proposed recommendations for amending the current regulations of national legislation of Ukraine, based on the provisions of international law, in order to increase the level of protection of children from their possible entry into the territory where hostilities are taking place.

Key words: child soldier, child combatant, armed conflict, war, responsibility.